
СЕРГЄЄВА В. Є.,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри романо-германської філології,
ДЗ „Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка”,
Україна

ПОЛІКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОДНА З КЛЮЧОВИХ ПРОФЕСІЙНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Полікультурну компетентність вчителя іноземних мов автор розглядає як одну із його ключових професійно-педагогічних цінностей, яка представляє собою сукупність професійно-педагогічних здібностей та особистісних якостей майбутнього вчителя, а також знань та досвіду, що забезпечують його успішну професійно-педагогічну діяльність із навчання іноземному спілкуванню у навчальних закладах різного типу в сучасних умовах полікультурного світу. До структурних компонентів досліджуваного явища автор відносить наступні: аксіологічний, мотиваційний, когнітивний, особистісний та діяльнісний.

Ключові слова: полікультурна компетентність, професійно-педагогічні цінності, вчителі іноземних мов, сутнісно-структурні характеристики.

Поликультурную компетентность учителя иностранных языков автор рассматривает как одну из его ключевых профессионально-педагогических ценностей, которая представляет собой совокупность профессионально-педагогических способностей и личностных качеств будущего учителя, а также знаний и опыта, которые обеспечивают его успешную профессионально-педагогическую деятельность по обучению иноязычному общению в учебных заведениях разного типа в современных условиях поликультурного мира. К структурным компонентам исследуемого явления автор относит следующие: аксиологический, мотивационный, когнитивный, личностный и деятельностный.

Ключевые слова: поликультурная компетентность, профессионально-педагогические ценности, учителя иностранных языков, сущностно-структурные характеристики.

The author considers polycultural competence as one of the key professional and pedagogical values of teachers of foreign languages which represents a combination of their professional skills and personal qualities including their knowledge and experience in a successful activity aimed at teaching foreign communication in educational establishments of different types taking into account the modern conditions of existence of our polycultural world. The main structural components of the analyzed phenomenon are as follows: axiological, motivational, cognitive, personal and activity-based ones.

Key words: *polycultural competence, professional and pedagogical values, teachers of foreign languages, essential and structural characteristics.*

Засичений зміст та багаторівнева структура професійно-педагогічних цінностей учителя іноземних мов дозволяють нам розглядати його різноманітні професійні компетентності саме у контексті формування ціннісної складової його підготовки до самостійної професійно-педагогічної діяльності. У цьому сенсі однією з ключових професійних цінностей вчителя, у тому числі й вчителя іноземних мов, виступає високий рівень сформованості його полікультурної компетентності. На цьому, до речі, наголошують сучасні вітчизняні й зарубіжні педагоги (В. Галузинський, М. Євтух, І. Зязюн, Г. Костюк, Н. Кузьміна, Н. Левітов, А. Маркова, Д. Самуїленков, С. Сисоева, Л. Столяренко та ін.).

Методологічна привабливість поняття „компетентність вчителя” як його професійної цінності полягає в тому, що воно, за своєю суттю, є досить рухливим, історично мінливим та антиінерційним. Знання й уміння, навіть певні творчі можливості згодом застарівають, виявляються неадекватними нової історичної ситуації. Таке відставання виявляється, так би мовити, родовим пороком освіти, властивим їй, непереборним у принципі недоліком. А при прискореному накопиченні знань, зміні технологій і соціо-культурних умов таке відставання відтворює й

поглиблює перманентну кризу освіти. Компетентність же не прив’язана жорстко до певних освітніх структур, знань або інших цінностей.

Змінюються ситуації, трансформуються культурні зразки (інтелектуальні, технічні й інші), міняються й самі люди, їх запити й можливості – і при всьому цьому інваріантним залишається вимога компетентності.

Сама ця цінність є дуже стійкою, але це відбувається саме завдяки рухливості змістовного й інструментального наповнення професійно-педагогічної компетентності педагога у мінливому полікультурному світі.

Мета статті – проаналізувати сутнісні характеристики полікультурної компетентності вчителя іноземних мов у контексті формування його професійно-педагогічних цінностей.

Компетентнісний підхід у педагогіці розуміється як спрямованість освіти на розвиток особистості учня в результаті формування в нього таких особистісних якостей, як компетентність, засобами розв’язку професійних і соціальних завдань в освітньому процесі.

Компетентність учителя, таким чином, – це загальна здатність і готовність фахівця мобілізувати в професійно-педагогічній діяльності власні знання, уміння, а також узагальнені способи виконання дій, освоєні в процесі на-

вчання. Компетенцію можна розглядати як можливість установлення зв'язків між знаннями і ситуацією, як здатність установити на підставі наявних знань певний алгоритм дій із вирішення проблемної ситуації.

Підхід, заснований на понятті „компетентність”, насамперед підкреслює практичну, діючу сторону поведінки вчителя. Він включає власне особистісні (аксіологічні, поведінкові, мотиваційно-вольові й ін.) властивості й визначається як широкий, такий, що співвідноситься з гуманістичними цінностями освіти.

Полікультурна особистість є однією з основних характеристик фахівця будь-якої професійної сфери діяльності в умовах культурного різноманіття суспільства. Однак слід зазначити, що існує велика кількість трактувань поняття „полікультурна особистість”. Наприклад, у проєкті Концепції громадянської освіти та виховання в Україні [9], а також у рекомендаціях до Концепції полікультурної освіти в Україні говориться про те, що полікультурна особистість – це „індивід, орієнтований через свою культуру на інші” [10]. У даних документах відбиваються й вимоги до якостей, які полікультурна особистість повинна мати. Такими є:

- розвинена лінгвістична свідомість (мається на увазі наявність в індивіда знання рідної, державної й іноземних мов, що розширює кругозір даного індивіда і є плідною основою для розвитку полікультурної багатогранності індивіда);
- цілісний світогляд (в індивіда повинна бути сформована єдина картина взаємозв'язків між такими поняттями, як світ, соціум і культура);
- розвинена історична свідомість (знання історії складається зі

знання міфів, символів, образів, які також відіграють важливу роль у становленні полікультурної особистості);

- розвинена географічна свідомість (мається на увазі становлення полікультурної особистості крізь призму країнознавчого й етнографічного аспектів);
- розвинена художньо-естетична свідомість (прилучення індивіда до культурного різноманіття всього світу через виховання в ньому почуття прекрасного за допомогою великих творів мистецтва в різних галузях).

Згідно О. Джуринського, полікультурна особистість – це індивід, який визнає унікальність інших культур, який готовий вести толерантний міжкультурний діалог [5, с. 93]. У свою чергу Ю. Агранат вносить немаловажне уточнення, що полікультурна особистість – це суб'єкт кроскультурного діалогу, що володіє всіма перерахованими вище якостями [1, с. 65]. В. Кузьменко та Л. Гончаренко вважають особистість полікультурною, якщо вона здатна знаходити ефективні моделі поведінки, які сприятимуть підтримці атмосфери згоди та взаємної довіри в спільній діяльності з людьми в умовах сучасного міжкультурного спілкування [6, с. 60]. На думку І. Лощенової, полікультурна особистість – це особистість, що володіє уміннями та навичками успішної взаємодії з представниками іншої держави та культури, усвідомлює картини світу інших соціокультур, у неї сформована готовність до вирішення конфліктів, що виникають у процесі спілкування, позитивне ставлення до мови, що вивчається та її носіїв [7, с. 70].

Основними критеріями полікультурної особистості є такі якості, як емпатія, конфліктостійкість, толерантність, тобто потенційна можливість

суб'єктів до ведення діалогу.

Аналіз сутнісних характеристик складових компонентів базового поняття нашого дослідження дозволяє дати узагальнене визначення полікультурної компетентності, під якою ми розуміємо інтегративну якість особистості, обумовлену наявністю глобального полікультурного середовища сучасного світу, яка визначає її продуктивну життєдіяльність, здатність орієнтуватися у різноманітних сферах соціальної та професійної активності, гармонізує її внутрішній світ та відношення до полікультурного суспільства, базується на системі полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей та забезпечує ефективне вирішення професійних завдань у процесі полікультурної взаємодії з представниками різних соціальних груп, національностей, рас, релігійних конфесій, тощо.

Дане визначення носить універсальний характер, проте полікультурна компетентність майбутніх вчителів іноземних мов, безумовно, має свої специфічні ознаки.

По-перше, полікультурну компетентність майбутнього вчителя іноземних мов слід розглядати як важливий елемент його загальної професійно-педагогічної компетентності. В умовах входження України в міжнародний полікультурний освітній простір з урахуванням положень Болонського процесу актуальність набувають нові вимоги до професійної підготовки студентів педагогічного профілю, які повинні забезпечити становлення особистості вчителя, із честю виконуючого високу гуманітарну місію з надання високо-професійної допомоги учню щодо вивчення іноземних мов у сучасному глобальному полікультурному світі.

У декларації Болонського процесу панує квалітативний підхід до проблем

освіти, тому термін „компетентність” використовується для позначення інтегрованих характеристик якості підготовки випускників, для опису результату освітнього процесу. Сприйняття компетентності як нового типу цілепокладання позначає трансформувannya освітньої політики ВНЗ у напрямку до інтересів ринку праці й освоєнню нової парадигми вищої педагогічної освіти, у рамках якої передбачається, що вчитель – це людина, яка володіє світоглядом, адекватним для розв'язку як глобальних соціально-культурних і моральних завдань, так і індивідуальних проблем особистості, це вмілий організатор, здатний на практиці застосовувати принципи толерантності й полікультурності, він уміє працювати з людьми, цінує корпоративний досвід, уміє критично оцінити досягнуте, це людина високої культури й широкої ерудиції [2, с. 44-45].

Сьогоднішній майбутній вчитель іноземних мов буде виконувати у суспільстві безліч соціальних ролей, інтегруватися у різні сфери суспільного життя. Тому необхідно формування світоглядних, громадянських і полікультурних основ його особистості, враховуючи також традиційно активну роль вчителів у суспільному житті як у середині країни, так і на міжнародному рівні [8, с. 75].

Актуалізація ідей сучасної вищої педагогічної іншомовної освіти пов'язана з необхідністю використання різних форм її організації: курсів, практикумів, конференцій, нарад, самоосвіти, практичної роботи, у тому числі й у рамках проектів міжнародного співробітництва. Тому перед системою вищої педагогічної освіти гостро встає питання не тільки про зміст, структуру й технології підготовки фахівців нового рівня, але насамперед про формування в них полікультурної компетентнос-

ті й відповідних особистісних якостей майбутніх фахівців, здатних відповідати виклику часу, спрямованих на розв'язок наступних цілей:

- виховання людської гідності;
- формування міжособистісних відносин у дусі терпимості, ненасильства, поваги, солідарності;
- трансляція знань про права людини у національному й міжнародному вимірі;
- виховання розуміння нерозривного зв'язку між цінністю людського життя й підтримкою миру на планеті [3, с. 5].

У цьому контексті особистісні якості необхідні для успішної професійної діяльності майбутнього вчителя іноземних мов містять у собі також якості необхідні для успішної міжкультурної професійно-педагогічної діяльності – відкритість, терпимість, гнучкість, толерантність, емпатія, почуття власної гідності, готовність до міжкультурного діалогу.

По-друге, у змісті полікультурної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов акцентується увага на галузі взаємодії культур, діалозі культур, що передбачає наявність знань про універсальні культурні цінності, знань про моделі поведінки людей, мовної картини світу, знань психологічних вимірів культур і принципів взаємодії культур, умінь формування поведінкових стратегій в умовах міжкультурної взаємодії. Для здійснення ефективної професійної діяльності майбутньому вчителю іноземних мов необхідна наявність знань про способи представлення ціннісних орієнтацій у різних культурах, знань про міжкультурні відмінності, психологію міжкультурної взаємодії, знань феномена бар'єрів міжкультурного спілкування й способів їх запобігання, умінь поводити власну поведінку відповідно

до норм іншої культури в ситуаціях міжкультурної взаємодії, умінь запобігання міжкультурних конфліктів і проявів ксенофобії й етноцентризму, умінь плідної міжкультурної взаємодії у професійно-педагогічній діяльності [4, с. 47].

У процесі професійної підготовки майбутніх вчителів іноземних мов важливим педагогічним аспектом стає формування готовності студента до діалогу з учнями та колегами, готовності до компромісу, подолання й запобігання конфлікту в ситуаціях зіткнення особистісних позицій у професійній сфері.

Таким чином, якщо звичайно полікультурна компетентність відноситься до галузі загальносоціальних компетентностей, які не залежать від професії сучасної людини, то зміст полікультурної компетентності майбутнього вчителя іноземних мов є ширшим, ніж в інших фахівців. Майбутні вчителі повинні не тільки вміти жити у полікультурному середовищі, але мати світогляд, адекватний для розв'язку глобальних соціально-культурних і моральних завдань; мати знання про психологічні виміри культур і принципи їх взаємодії; уміти будувати власну поведінку відповідно до норм іншої культури в ситуаціях міжкультурної професійної взаємодії; поважати різноманітність різних світових культур, цивілізацій і народів; бути готовим до розуміння й співробітництва з учнями, які різняться за своєю зовнішністю, мовою, переконаннями, звичаями і віруваннями; уміти працювати в міжнародних командах у рамках освітніх проєктів; бути здатними встановлювати професійні зв'язки із зарубіжними колегами; володіти етикою й культурою спілкування; уміти оперативно вирішувати професійні завдання у полікультурному соціумі; мати такі полікультурні

якості, як відкритість, терпимість, гнучкість, толерантність, емпатія, почуття власної гідності, готовність до міжкультурного діалогу.

Виходячи з вище викладеного, можна запропонувати наступне визначення полікультурної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов, що розкриває сутність даного поняття: інтегральна складова результату професійної підготовки майбутнього вчителя, яка забезпечує його здатність вирішувати професійно-педагогічні завдання в умовах глобального полікультурного середовища сучасного світу на основі здобутих ним полікультурних знань, умінь, навичок та сформованих професійно-особистісних інтересів, потреб, мотивів, цінностей в реальних ситуаціях професійної полікультурної взаємодії з представниками різних соціальних груп, національностей, рас та релігійних конфесій.

У більш широкому розумінні полікультурна компетентність вчителів іноземних мов представляє собою сукупність професійно-педагогічних здібностей та особистісних якостей майбутнього вчителя, а також знань та досвіду, що забезпечують його успішну професійну діяльність у навчальних закладах різного типу в сучасних умовах полікультурного світу.

Визначені сутнісні та змістовні характеристики полікультурної компетентності вчителів іноземних мов дозволяють нам виділити її наступні структурні компоненти: *аксіологічний, мотиваційний, когнітивний, особистісний та діяльнісний*.

Аксіологічний компонент полікультурної компетентності вчителів іноземних мов містить у собі усвідомлення, внутрішнє прийняття багатогранної полікультурної картини світу як однієї з основних загальнолюдських цінностей, переконання у рівноправності

й рівноцінності складових її націй і етнічних культур, розуміння необхідності глибокого оволодіння, в першу чергу, культурою власного народу як неодмінної умови інтеграції в інші культури, прагнення до існування у душі гармонійної єдності загальнолюдських і національних цінностей.

Мотиваційний компонент безпосереднім чином пов'язаний з аксіологічним компонентом і включає мотиви, цілі, ціннісні установки студента, передбачає позитивне відношення до майбутньої професійно-педагогічної діяльності як до цінності, потребу студента у формуванні й самовихованні своєї полікультурної компетентності; прагнення до особистісного самовдосконалення.

Когнітивний компонент полікультурної компетентності вчителів іноземних мов передбачає розуміння теоретичних основ своєї майбутньої професії в контексті нових соціокультурних викликів часу й містить у собі знання цілей, завдань, основних ідей, категорій полікультурної взаємодії, а також систему знань в галузі культурології, краєзнавства, історії, етнічної психології й педагогіки, які дозволяють усвідомити багатомірність і мозаїчність сучасного світу й специфіку культурних проявів на особистісному, груповому й суспільному рівні, досконале володіння іноземними й регіональними мовами, здатність до систематизації й узагальненню знань із проблем полікультурності.

Основу особистісного компонента складають такі професійні якості майбутнього вчителя іноземних мов, як емпатія, толерантність у міжнаціональних, міжкультурних і соціальних відносинах, гуманізм, комунікабельність, національна самосвідомість, світоглядна зрілість, громадянська відповідальність і активність, творча активність, висо-

кий рівень культури.

Діяльнісний компонент полікультурної компетентності вчителів іноземних мов включає в себе навчальні, дослідницькі і компенсаторні стратегії, що забезпечують майбутнього вчителя вміннями позитивного спілкування та взаємодії в полікультурному середовищі, тобто вміннями й готовністю сприймати та з повагою і толерантністю ставитися до іншої культури та її носіїв. У цей компонент входить також рефлексія, що надає майбутньому вчителю здатність адекватно оцінювати власну професійно-педагогічну діяльність та її результати у полікультурному контексті, аналізувати наявну полікультурну ситуацію й самовизначитися в ній, гнучко реагувати на її зміни, реалізовувати саморегуляцію своєї поведінки з позицій гуманізму і толерантності.

У ньому міститься здатність опановувати навичками дослідження, вивчення, аналізу культурологічних проблем у конкретній полікультурній ситуації професійно-педагогічної діяльності; уміння вносити нові ідеї, що відбивають етнічне й культурне різноманіття світу, специфіку полікультурної ситуації в тому або іншому регіоні

світу, країни; уміння вивчати, аналізувати й використовувати у реальному професійному досвіді передові інноваційні педагогічні технології, засновані на принципах гуманізму й демократизму як неодмінної умови успішної життєдіяльності в сучасному полікультурному світі.

Таким чином, проведений теоретичний аналіз сутнісно-структурних характеристик полікультурної компетентності вчителів іноземних мов підтверджує складність цієї цілісної професійно-особистісної цінності майбутнього вчителя, яка обумовлена такими соціально-філософськими та психолого-педагогічними категоріями, як „культура”, „полікультурність”, „полікультурне середовище”, „полікультурна особистість”, „полікультурна освіта”, „компетентність”, тощо.

Перспективи дослідження пов'язуємо із необхідністю розробки педагогічної системи формування професійних цінностей майбутніх вчителів іноземної мови на основі інтеграції компетентнісного, аксіологічного, системного та культурологічного підходів до фахового навчання студентів педагогічних ВНЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агранат Ю. В. К вопросу о содержании и структуре поликультурной личности будущих специалистов социальной сферы / Ю. В. Агранат // Высшее образование сегодня, № 9. – М. : Высшее образование сегодня, 2008. – С. 64 – 67.
2. Байденко В. И. Болонский процесс : структурная реформа высшего образования Европы / В. И. Байденко. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, Российский новый университет, 2003. – 128 с.
3. Гис В. Й. Формування та розвиток полікультурної компетентності засобами іноземної мови / В. Й. Гис // Англ. мова та л-ра : наук.-метод. журн. – 2010. – № 6. – С. 2 – 6.
4. Грива О. А. Соціально-педагогічна модель формування толерантності у дітей та молоді в полікультурному суспільстві / О. А. Грива // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Київ-Житомир : вид-во ЖДУ, 2004. – Кн. 1. – С. 46 – 52.

5. Джуринский А. Н. Поликультурное воспитание : сущность и перспективы развития / А. Н. Джуринский // Педагогика. – 2002. – № 10. – С. 93.
6. Кузьменко В. В. Формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітньої школи : навч. посібник / В. В. Кузьменко, Л. А. Гончаренко – Херсон : РІПО, 2006 – 92 с.
7. Лощенкова І. Ф. Розвиток ідей полікультурного виховання у світовій педагогічній думці / І. Ф. Лощенкова // Педагогіка і психологія. – К., 2002. – № 1–2. – С. 68 – 76.
8. Миронов В. В. Проблемы образования в современном мире и философия / В. В. Миронов // Отечественные записки. – 2002. – № 2. – С. 76 – 83.
9. Проект Концепції громадянської освіти та виховання в Україні. МОН, від 29.11.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/img/.../doc_30112012.doc.
10. Рекомендації до Концепції полікультурної освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://culturalstudies.in.ua/knigi_3_d_1.php.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Agranat Yu. V. K voprosu o soderzhanii i strukture polikulturnoy lichnosti buduschih spetsialistov sotsialnoy sferyi / Yu. V. Agranat // Vyisshee obrazovanie segodnya, # 9. – М. : Vyisshee obrazovanie segodnya, 2008. – С. 64 – 67.
2. Baydenko V. I. Bolonskiy protsess : strukturnaya reforma vyisshego obrazovaniya Evropy / V. I. Baydenko. – М. : Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, Rossiyskiy novyy universitet, 2003. – 128 s.
3. Gis V. Y. Formuvannya ta rozvitok polkulturnoYi kompetentnostI zasobami InozemnoYi movi / V. Y. Gis // Angl. mova ta l-ra : nauk.-metod. zhurn. – 2010. – # 6. – С. 2 – 6.
4. Griva O. A. Sotsialno-pedagogichna model formuvannya tolerantnostI u dltey ta molodI v polkulturnomu suspilstvi / O. A. Griva // Teoretiko-metodichni problemi vihovannya dltey ta uchnivskoYi molodI : zb. nauk. prats. – KiYiv-Zhitomir : vid-vo ZhDU, 2004. – Kn. 1. – С. 46 – 52.
5. Dzhurinskiy A. N. Polikulturnoe vospitanie : suschnost i perspektivy razvitiya / A. N. Dzhurinskiy // Pedagogika. – 2002. – # 10. – С. 93.
6. Kuzmenko V. V. Formuvannya polkulturnoYi kompetentnostI vchitellv zagalnoosvitnoYi shkoli : navch. posibnik / V. V. Kuzmenko, L. A. Goncharenko – Herson : RIPO, 2006 – 92 s.
7. Loschenova I. F. Rozvitok ideYi polkulturnogo vihovannya u svitoviy pedagogichny dumtsI / I. F. Loschenova // Pedagogika I psihologiya. – К., 2002. – # 1–2. – С. 68 – 76.
8. Mironov V. V. Problemyi obrazovaniya v sovremennom mire i filosofiya / V. V. Mironov // Otechestvennyie zapiski. – 2002. – # 2. – С. 76 – 83.
9. Proekt KontseptsIYi gromadyanskoYi osvIti ta vihovannya v UkraYinI. MON, vld 29.11.2012 [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu : www.mon.gov.ua/img/.../doc_30112012.doc.
10. RekomendatsIYi do KontseptsIYi polkulturnoYi osvIti v UkraYinI [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu : http://culturalstudies.in.ua/knigi_3_d_1.php.